

Verslag Clusiuslezing 23 juni 2026

Ramen lekker open!

Ondanks de warmte waren er toch ongeveer 75 belangstellenden afgekomen op de Clusiuslezing. Gelukkig was het in de Oranjerie niet superwarm, vooral niet toen alle ramen waren opengezet. Omdat Vriendenvoorzitter John van Ruiten ontbrak wegens vakantie, heette Martine Mondt, voorzitter van de Clusiusstichting, iedereen van harte welkom. Zij meldde dat de volgende Clusiuslezing zal plaatsvinden op 22 september. Prof. Tinde van Andel spreekt dan over het Rauwolf herbarium. Op 14 oktober is het Clusius Symposium 'Op zoek naar het bijzondere' ter ere van de 500ste geboortedag van Clusius in het Academiegebouw. Zijn boeken over exoten en rariteiten vormen de inspiratiebron. Er zijn zes sprekers, er is een filmpje door studenten over de Clusius tuin en er zijn daar rondleidingen in kleine groepen.

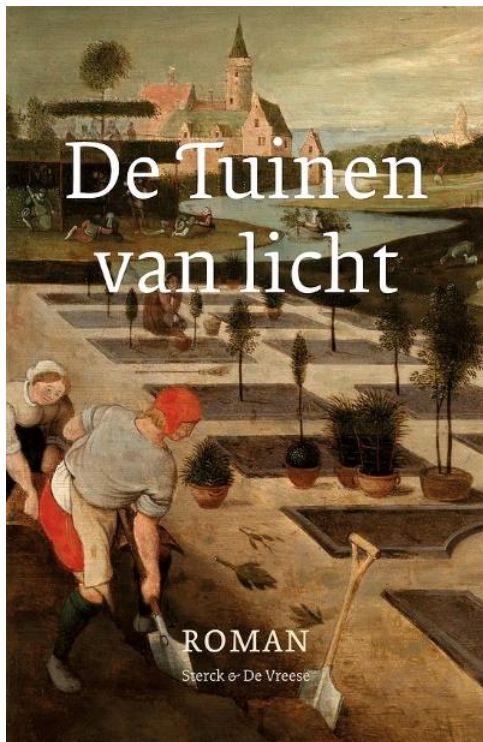
De uitnodigingen, ook naar alle Hortusvrienden, worden begin september verstuurd.

Er wordt van deze Clusiuslezing helaas geen opname gemaakt door Streekomroep Sleutelstad. Wel komt er, zoals van alle Vriendenlezingen, een verslag op de Hortuswebsite bij 'Vrienden'. Ook op de website van de Clusiusstichting komt dit verslag.

Vervolgens leidde Martine de spreker Els Launspach in: "Na haar studie kunstgeschiedenis en theaterwetenschappen heeft Els in het theater gewerkt. Zij heeft essays gepubliceerd over toneel en film. Aan de Amsterdamse Academie voor theater en dans heeft zij ruim twintig jaar les gegeven over Griekse tragedie en Shakespeare. Els heeft diverse romans geschreven, waaronder De tuinen van licht. Daarover gaat haar lezing vanavond. Ik denk dat een lezing over tuinen op een warme avond als vanavond zeker verkoelend kan werken. De roman is gebaseerd op personen die bestaan hebben en op gebeurtenissen uit het verleden, maar een romanschrijver heeft de vrijheid om op dat verleden zijn of haar fantasie los te laten. En dat heeft Els gedaan. Leuk is dat we naast de hoofdpersonen in de roman ook Marie de Brimeu tegenkomen die samen met anderen ervoor heeft gezorgd dat Carolus Clusius naar Leiden is gekomen."

Martine Mondt

In haar historische roman 'De tuinen van licht' probeert Els haar hypothese aannemelijk te maken, namelijk dat de grote Franse kasteeltuinen, zoals in Versailles, zijn geïnspireerd op het ontwerp van de tuin van het slot te Honselaardijk begin 17de eeuw. Het is een roman, dus de inhoud is bedacht, maar er komen veel historisch figuren in voor. Het verhaal gaat over de rivaliteit tussen twee hoveniers, halfbroers, gespiegeld met de rivaliteit tussen twee stadhouders, tevens halfbroers. Het is een tijd van godsdienstoorlog, katholiek tegenover protestant, vooral in Frankrijk. De hoofdpersoon is Pierre Monjoie die eind 16de eeuw opgroeit als bastaardzoon van Claude Mollet bij het Louvre, in het beroemde hoveniersbedrijf van zijn vader die in 1589 tot *Premier Jardinier du Roi* (Eerste hovenier van de koning) was benoemd. Wanneer Claude Mollet een officiële zoon krijgt, wil Pierre weg: een eigen koers vinden, zijn fascinatie voor wapens ontwikkelen en vechten in het noorden, tegen de protestanten. We zien hem in 1600 in Nieuwpoort waar hij wordt overmeesterd door de Hollandse legermacht, en gevangengezet in Fort Rammekens ten oosten van Vlissingen. Bij toeval komt hij in aanraking met een traktaat van Simon Stevin, Vlaams ingenieur en een persoonlijke vriend van stadhouder Maurits. Het is deze Simon Stevin die jaren later het talent van Pierre zal beïnvloeden.

Fort Rammekens

Els Launspach

Na twee jaar wordt Pierre vrijgelaten. Hij loopt vanuit Vlissingen terug naar Parijs, waar hij zijn halfbroertje André ontmoet (de in 1600 geboren officiële zoon, die nu tot *Premier Jardinier du Roi* wordt opgeleid). Pierre leert Latijn en geometrie, en ontwerpt een volstrekt origineel *Grand Canal* bij Chateau Fontainebleau.

Fontainebleau met *Grand Canal*

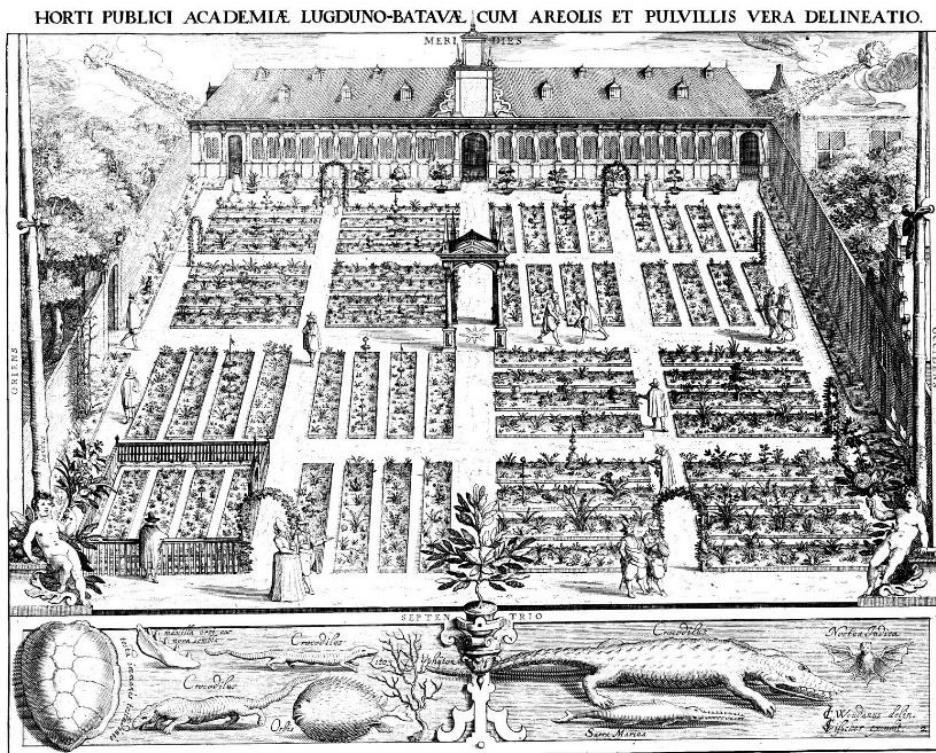

Drie tulpen Jacob Marrel (1614 – 1681)

Hertogin Marie de Brimeu

Pierre trouwt met de protestante Gonde, een daadkrachtig personage. Als Gonde zwanger is reist het gezin naar Luik, want door het Twaalfjarig Bestand in Holland oefent Spanje in Frankrijk druk uit om Franse protestanten, de Hugenoten, te vervolgen. Een andere belangrijke reden voor Gonde en Pierre om zich in Luik te vestigen is het cultiveren van de tulp. Met haar vader op bezoek in Leiden had Gonde in haar jeugd de protestante hertogin Marie de Brimeu ontmoet, van wie een prachtige tuin in Luik door legers was verwoest. Vanuit Leiden correspondeerde de hertogin met Carolus Clusius, en nodigde hem uit om een Hortus botanicus aan te leggen voor de universiteit.

De Leidse Hortus in 1610

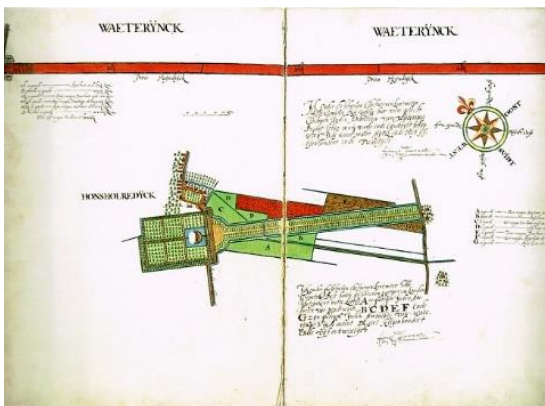

De halfbroers Maurits en Frederik Hendrik

Door de belangstelling van de halfbroers Maurits en Frederik Hendrik denkt Claude Mollet in de Republiek der Verenigde Nederlanden iets te kunnen bereiken, al was het maar een afzetgebied voor zijn singuliere tulpen die in de plats-bandes konden prijken. Hij stuurt zijn bastaardzoon vanuit Luik naar de Republiek met als handelsmerk *parterres de broderie*, en de mogelijke inzet van tulpen bij het te renoveren jachtslot Naaldwijk.

In 1588 hadden de zonen van Willem de Zwijger in het Westland dit oude slot met bijbehorende jachtgronden geconfisqueerd. Toen in 1609 het Twaalfjarig Bestand in werking trad kochten ze het van de katholieke eigenaar. Zo kwam de hoge heerlijkheid Naaldwijk, waar het gehucht Honselaersdijk deel van uitmaakte, in het bezit van Maurits en Frederik Hendrik. In de omgeving van het jachtslot werd meer grond aangekocht. Sloten werden gedempt of juist gegraven, en polders gedraineerd. Moeilijkheden waren er genoeg: het vlakke land, dat weinig beschutting bood aan de beplanting, de nabijheid van de zee met haar westelijke (zoute) wind en gebrek aan zoet irrigatiewater als gevolg van verzilting.

← Pierre's gedurfde grondplan met de vorstelike toegangsiaan.

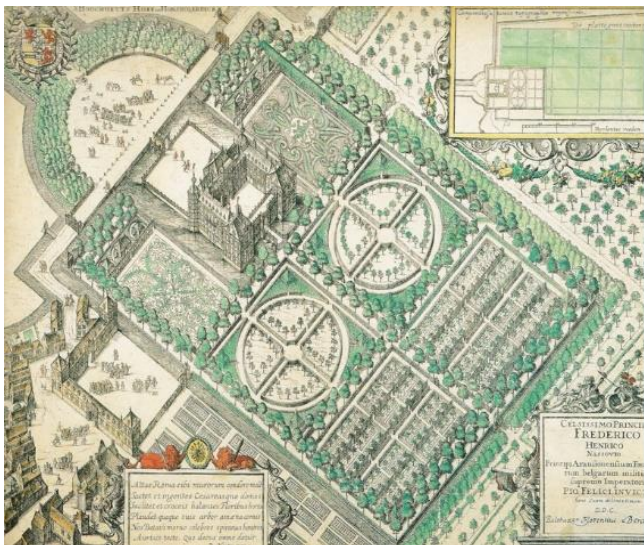
Kaart van het Westland uit 1638: centraal ligt Honselaersdijk met toegangsweg en tuinen. Boven in de Noordzee →

In het Westland, maar ook in de Beemster hadden landmeters grote ervaring met het veroveren van land en het reguleren van water. Eind zestiende eeuw kreeg deze traditie steun van de ingenieursschool aan de pas opgerichte universiteit van Leiden, waar onder meer traktaten van Stevin werden onderwezen. Stevin kende de werken en opvattingen van de Italiaanse theoretici als Alberti en Scamozzi, en liet zich ook inspireren door Vitruvius' 10 delen over de bouwkunst (*De Architectura*). Al die ideeën over symmetrie, geometrische vormen en perspectief zijn terug te vinden in studies die Stevin op verzoek van stadhouder Maurits te boek stelde.

Door zijn ervaring met het *Grand Canal* in Fontainebleau en vertrouwd met de Italiaanse vernieuwingen (handelsmerk van Mollet), komt bij Pierre het idee op van een vorstelijke toegangslaan zoals beschreven door Alberti in de 15^e eeuw. Waarom zou hij, nu hij toch bezig is relatief los van zijn vader, niet iets uitproberen wat in de geografische situatie van vlak land en rechthoekige percelen past? Zo ontstaat tussen 1615 en 1625 bij het oude jachtslot Naaldwijk langzaam het type van het omgrachte Hollandse domein, een kasteel met een vorstelijke toegangslaan. En langs die centrale as (die zal doorlopen achter het huis) komen rechthoekige tuinen, ingesloten door kanalen en bomen, alles geheel symmetrisch. De tuinen werden rechthoekig ontworpen in een verhouding van 3:4. Dat maakte het heel gemakkelijk ze uit te breiden. Dit alles geïnspireerd door Simon Stevin, die een stad ook liever ontwierp in rechthoekige vorm dan volgens het in Italië gebruikelijke veelhoekige of stervormige model. Immers, de Vlaamse ingenieur beschouwde de rechthoek als de meest geschikte voor het vlakke Nederlandse landschap, mede omdat deze vorm een uitbreiding met vierkante en rechthoekige bouwblokken en pleinen mogelijk maakte. Symmetrie en onderlinge verhoudingen waren van doorslaggevend belang, vond Stevin. Geen enkele bouwmeester kon werken zonder symmetrie en proportie, elementen die hij omschreef als overeenkomstig in vorm, aantal en afmeting van beide zijden van een ontwerp. Het slot Honselaarsdijk, ingekapseld door de tuinen, is in zekere zin analoog aan de situering van het praetorium zoals in een oud-Romeins legerkamp. En vooral in de wijze waarop siertuinen, boomgaarden, ronde loofgangen en bosjes pendants van elkaar zijn, klinkt Stevins definitie van symmetrie door.

Honselaarsdijk in Vogelvlucht (1638)

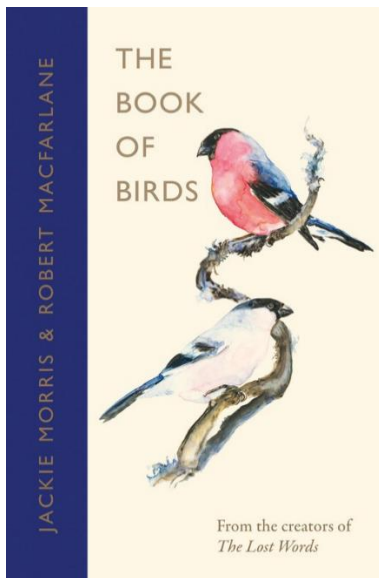

De nieuwe tuinaanleg in vogelvlucht (1680)

Toch is de betekenis van Honselaarsdijk voor de klassieke Hollandse tuin nooit tot zijn recht gekomen door de misvatting dat de vormgeving onder Franse invloed tot stand kwam (door Andre Mollet, de officiële zoon van Claude Mollet). Maar diens enige bijdrage aan de tuinen waren de twee parterres die aan weerszijden van het huis werden aangelegd rond 1633, vele jaren nadat het grondplan was ontworpen. De invloed van het Hollandse classicisme op de Europese 17^e eeuwse tuinarchitectuur is daardoor over het hoofd gezien. Hoewel Honselaarsdijk vaak *het Versailles van Nederland* is genoemd, is het domein juist een voorloper en een voorbeeld voor Versailles geweest. Bovendien leidde de vroege toepassing van dit van origine Italiaanse idee in Hollandse context tot vele 17^e eeuwse buitenplaatsen die het model van het omgrachte landhuis navolgden.

De 17de eeuwse buitenplaats Huis ten Bosch

Martine dankt Els hartelijk voor haar mooie verhaal. Als blijk van waardering overhandigt ze Els *The book of birds*, een boek met een poëtische tekst van Robert MacFarlane, waarin hij probeert door te dringen in de wondere wereld van vogels en ook aandacht heeft voor het feit dat de lucht steeds leger wordt door het verdwijnen van vogels. Een en ander schitterend geïllustreerd door Jacky Morris. Op het intussen wat afgekoelde terras kon men heerlijk nagenieten met een drankje.

Voor informatie *De Tuinen van licht* zie <https://noordboek.nl/boek/de-tuinen-van-licht/>
 Tekst: Adri Mulder Beeld: Adri Mulder, Roel Nikkessen en uit de presentatie van Els Launspach